

ОСОБЛИВОСТІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ МОРСЬКИХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

*Трачук В. В.
студент 2 року навчання факультету правничих наук
Національного університету «Києво-Могилянська академія»*

Довкільне право за останні десятиліття істотно зміцнило свої позиції у міжнародному публічному праві. Міжнародний суд справедливості ООН, Міжнародний трибунал з морського права та інші міжнародні судові інституції у своїх рішеннях дедалі частіше звертаються до проблем довкільного права. Міжнародні звичаєві норми трансформуються відповідно до нових умов, виникають нові міжнародні звичаї. Ця тенденція не оминула й традиційне морське право, зокрема звичай свободи наукових досліджень у морях та океанах. Основні засади й принципи цього звичаю сьогодні тлумачать згідно з надбаннями як національного, так і міжнародного довкільного права. Метою цієї статті є аналіз особливостей міжнародно-правового регулювання проведення морських наукових досліджень пов'язаних з трансформацією розуміння цього правового інституту. Одночасно звертається увага на вплив міжнародного довкільного права на цей правовий інститут.

Над питаннями регулювання морських наукових досліджень працювали такі відомі науковці, як Флоріан Вегеляйн, Йошіфумі Танака, Стефані Енн Геррінгтон, Ронан Лонг, Тулліо Тревес, Дж. Ешлі Роуч, Джон А. Кнаусс, Марко Павліха, Девід А. Росс та інші.

Міжнародне право, зокрема Конвенція ООН з морського права 1982 року (далі – Конвенція), не містить чіткого визначення морських наукових досліджень, незважаючи на те, що у ній цей термін вживається часто [8]. Це зумовлено складною дискусією під час укладання положень Конвенції стосовно значення цього терміну, яка так і не мала успіху [1, 199]. Сторони Конвенції вирішили, що немає потреби давати визначення цьому поняттю, оскільки воно є зрозумілим із інших статей конвенції [2, 11]. Однак відсутність чіткого визначення терміну «морське наукове дослідження» спричиняє певні проблеми під час імплементації положень Частини XIII Конвенції, яка регулює це питання.

Наукове дослідження – це систематична робота з метою збільшення наукових знань про довкілля, людину чи суспільство ззагалом [5, 13]. У юридичній літературі панує таке загальне визначення морських наукових досліджень: «діяльність у відкритому океані чи прибережних водах, що має на меті збільшення наукових знань про морське довкілля та його біологічні процеси» [4, 543].

Водночас, серед науковців та Сторін Конвенції під час її укладання точилася дискусія стосовно включення до розглянутого нами терміну усіх видів наукових досліджень в морях та океанах [7, 433]. Зокрема вона стосувалась питання розмежування «чистого» («фундаментального») та «прикладного» наукового дослідження. Перше має єдину мету – збільшення наукових знань як надбання всього людства, а друге полягає в здобутті певних знань, які мають конкретне практичне [13, 374], часто комерційне значення. Конвенція про біологічне різноманіття 1992 року описує морські наукові дослідження як такі, що не можуть бути спрямовані на здобуття знань з метою комерційного збагачення [10]. Отже, обмежується «чистим» науковим дослідженням. Все ж Конвенція з морського права не розрізняє ці види досліджень. У частині 5 статті 246 Конвенції чітко видно, що дослідження, спрямовані на досягнення практичної мети («які мають вагоме значення для розвідки й розробки морських ресурсів як живих, так і неживих»), підпадають під регулювання Частини XIII, але для них встановлена більш жорстка процедура отримання дозволу на проведення у виключній економічній зоні чи на континентальному шельфі Прибережних Держав. Сторони Конвенції також дійшли згоди, що до морських наукових досліджень не входять: розвідка й розробка морських ресурсів, гідрографічна зйомка, біопроспектинг [1, 1]. Вони регулюються Частинами II, III, XI, Додатком III Конвенції та Договором про імплементацію Частини XI Конвенції.

Отже, Конвенція розглядає морські наукові дослідження як діяльність, спрямовану на збільшення наукових знань про морське

навколишнє середовище. Ці знання можуть як слугувати, так і не слугувати практичній меті. Однак до обсягу поняття морських наукових досліджень не входять суміжні види діяльності, зокрема біопроспектинг, розвідка й розробка ресурсів тощо, яким Конвенція надає особливий статус.

Частина XIII Конвенції (статті 238 – 265) встановлює правовий режим проведення морських наукових досліджень [9]. Виходячи з неї, можемо виділити такі риси морських наукових досліджень:

1. проводяться Сторонами Конвенції та компетентними публічними міжнародними організаціями вільно у відкритому морі [11];
2. можуть мати винятково мирні цілі, не перешкоджаючи іншим легітимним способам використання морів та океанів;
3. використовують підхожі методи відповідно до вимог Конвенції стосовно охорони й збереження морського довкілля [9, 117];
4. підлягають проходженню встановленої Конвенцією процедури у разі їх проведення у прибережних водах Сторін [9, 118-121].

Свобода морських наукових досліджень певним чином обмежена у прибережних водах [9, 118-119]. Відповідно до статті 245 наукові дослідження у територіальних водах підпадають під повне регулювання Прибережної Держави. Статті 246–253 обмежують свободу морських наукових досліджень у виключних економічних зонах та на континентальних шельфах Прибережних Держав. Зокрема вони можуть проводитися на цих територіях винятково зі згоди Прибережної Держави і не перешкоджати її суверенним правам.

Держава зобов'язана надати таку згоду за «нормальних обставин», тобто таких, що не суперечать положенням Конвенції. Однак Держава може не дати своєї згоди на проведення досліджень у власній виключній економічній зоні чи на континентальному шельфі (що не перевищує ліміт виключної економічної зони). Таке право надається Прибережній Державі, якщо: а) передбачається «прикладне» наукове дослідження; б) дослідження передбачає використання небезпечних для навколишнього середовища методів чи побудову штучних островів, установок; в) інформація, надана державі стосовно проекту дослідження, неточна; г) держава, що прагне проводити дослідження, має непогашені зобов'язання перед Прибережною Державою у цій сфері [9, 119]. Щодо інформації стосовно проекту, то вона надається Прибережній Державі за 6 місяців до початку дослідження у її прибережних водах відповідно до статті 248 Конвенції. До цієї інформації входить природа, цілі і методи дослідження, зони, де воно проводитиметься, контакти організаторів, дати початку й закінчення та обсяг можливої участі Прибережної Держави у Дослідженні.

Згідно зі статтею 249 держава, що проводить наукове дослідження, зобов'язана забезпечити право Прибережної Держави брати участь чи бути представленою у цьому дослідженні. Вона також повинна повідомляти Прибережну Державу про всі суттєві зміни в проекті та передавати їй на

вимогу усі необхідні дані. У разі невідповідності дослідження вимогам статті 249 Прибережна держава має право призупинити чи припинити таке дослідження у своїй виключній економічній зоні [9, 122].

Отже, свобода наукових досліджень є повною тільки у відкритому морі. У територіальних водах вона підпадає під юрисдикцію Прибережних Держав. Незважаючи на це, Держави зобов'язані надавати дозвіл на дослідження у своїй виключній економічній зоні за обставин, що не порушують умови Конвенції.

Правове регулювання морських наукових досліджень не обмежується статтями Конвенції. Цей юридичний термін згадується і в інших міжнародних договорах, зокрема в статті VIII Міжнародної конвенції щодо регулювання китобійного промислу [14]. Ця стаття дозволяє заготовляти китів заради наукової мети, що є винятком із загальної заборони на їх заготівлю. Однак вона не містить ніяких вимог щодо проведення подібних наукових досліджень. Такі вимоги були розроблені Міжнародним судом справедливості ООН у справі «Китобійний промисел в Антарктиці» (*Whaling in the Antarctic (Australia v. Japan: New Zealand intervening)*) 2014 року.

Згідно зі статтею 59 Статуту Міжнародного суду ООН його попередні рішення не створюють обов'язкового правового прецеденту. Але відповідно до частини 1-d статті 38 цього Статуту вони можуть використовуватися як допоміжний засіб для визначення правових норм [15]. Це дає нам змогу звертатися до рішень Міжнародного суду ООН, щоб визначити, чи ту чи іншу діяльність кваліфікують як «морське наукове дослідження».

У згаданому рішенні суд тлумачив термін «наукова мета», що згадується у Конвенції щодо регулювання китобійного промислу. У результаті такого тлумачення він дійшов висновку, що будь-яке наукове дослідження повинне проводитися відповідно до програми (проекту), розробленої та впровадженої згідно з принципом розумності [12, 35]. Це також означає, що усі елементи такої програми мають відповідати винятково науковій меті, а не будь-якій іншій. Такими елементами є: методологія програми, запропонована кількість зразків, результати програми, її часові рамки та рівень кооперації із подібними науковими проектами [12, 33]. Дослідження вважатиметься таким, що входить до поняття «морське наукове дослідження» тільки тоді, коли усі вищезазначені елементи програми дослідження відповідатимуть науковій меті.

Щодо методології, то як уже вказувалося, держави повинні використовувати такі методи, щоб не зашкодити меті збереження й охорони навколишнього середовища. Та це не означає, що забороняються будь-які дії, що можуть тим чи іншим чином негативно вплинути на довкілля. Це стосується передусім використання летальних методів. Як було зазначено Міжнародним судом ООН, використання летальних

методів дозволяється навіть тоді, коли є можливість використати й інші методи [12, 32]. Така позиція зумовлена тим, що летальні методи досі залишаються найефективнішими для отримання точних наукових даних про різні види морських тварин [3, 1212]. Ці дані використовуються для правильного менеджменту й консервацій морських біологічних ресурсів [2, 91]. Водночас потрібно уникати застосування летальних методів до видів, що знаходяться під загрозою зникнення [9, 100].

У разі застосування летальних методів постає питання кількості зразків, необхідних для отримання наукових знань. Ця кількість повинна бути мінімальною, але водночас достатньою для досягнення поставленої мети наукового дослідження. Якщо програма передбачає вбивство більшої кількості осіб виду ніж необхідно для досягнення наукової мети, то дослідження проведене відповідно до такої програми не є науковим [12, 34]. При цьому, виходячи з рішення Міжнародного суду ООН, держава не має відступати від своєї програми [12, 59-62]. Необґрунтований відступ від програми даватиме причину сумніватися у правильності розробки цієї програми загалом і її відповідності вимогам розумності.

Будь-яке наукове дослідження спрямоване на досягнення певних результатів. Вони публікуються у формі наукових статей, монографій, звітів. Публікація результатів передбачена статтею 244 Конвенції. Також важливим елементом будь-якої програми є її часові рамки. Правильно розроблена наукова програма передбачена на певний період [12, 63], по закінченню якого публікуються остаточні результати.

Співпраця (кооперація) є важливим елементом програми дослідження, оскільки вона є необхідною для зменшення негативних наслідків, до яких може призвести його імплементація [6, 203]. Співпраця у проведенні морських наукових досліджень передбачена статтею 242 Конвенції. Особливий вид співпраці встановлений Конвенцією між державою, що провадить дослідження, і Прибережною Державою, коли остання має мати право навіть вимагати власного представництва у цьому дослідженні [9, 120-121].

Подібні вимоги до проведення морських наукових досліджень, затверджені Міжнародним судом ООН, є запорукою правильної імплементації положень Частини XIII Конвенції. Вони дають змогу провести юридичний аналіз будь-якої наукової програми, встановивши чи є вона насправді науковою і слугує меті здобуття знань заради блага всього людства. Це дозволить визнавати програми досліджень, розроблені з недотриманням принципу розумності чи орієнтовані на одержання прибутку, ненауковими, тобто такими, що не входять в обсяг поняття «морське наукове дослідження».

Отже, морські наукові дослідження – це діяльність, спрямована на здобуття наукових знань про морське довкілля, що проводиться у відкритому морі чи прибережних водах. Подальше використання цих знань не впливає на сутність дослідження, але Прибережна Держава має право не

дати дозвіл на проведення «прикладних» досліджень у своїй виключній економічній зоні. Одночасно морське наукове дослідження має проводитися під програмою, розробленою згідно з принципом розумності. Кожен елемент цієї програми, зокрема методологія, запропонована кількість зразків, результати, її часові рамки та рівень кооперації із подібними науковими проектами, повинні бути розроблені відповідно до задекларованої наукової мети і не виходити за її межі.

Список використаних джерел:

1. Alfred H.A. Soons, *Marine Scientific Research and the Law of the Sea*, Alphen aan den Rijn: Kluwer Law, 1982.
2. Florian Wegelein, *Marine Scientific Research: The Operation and Status of Research Vessels and Other Platforms in International Law*, Leiden: Martinus Nijhoff, 2005.
3. Heupel M and Simpfendorfer C, 'Science or slaughter: need for lethal sampling of sharks', *Conservation Biology*, Vol.24, Issue 5, October 2010.
4. J. Ashley Roach, *Defining Scientific Research: Marine Data Collection in Law, Science & Ocean Management* / ed. by Myron H. Nordquist, Leiden [etc.]: Nijhoff, 2007, 541-573.
5. Organisation for Economic Co-operation & Development, *Frascati Manual: 1993, The measurement of scientific and technological activities; proposed standard practice for surveys of research and experimental development*, Paris, 1994.
6. Ph. Sands, *Principles of International Environment Law*, Cambridge University Press; 2 edition, 2003.
7. Shabtai Rosenne and Alexander Yankov, 'Article 238' in Myron H. Nordquist, Shabtai Rosenne, Alexander Yankov, and Neal R. Grandy (eds), *United Nations Convention on the Law of the Sea 1982 – A Commentary*, Dordrecht: Martinus Nijhoff, 1991.
8. Tullio Treves, *Marine Scientific Research* // MPEPIL, Max Planck Institute for Comparative Public Law and International Law, Heidelberg and Oxford University Press. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://opil.ouplaw.com/view/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e1190#law-978019_9231690-e1190 (дата звернення: 12.03.2015).
9. United Nations Convention on the Law of the Sea, Montego Bay, 10 December 1982, entered into force 16 November 1994 // United Nations Treaty Collection. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf (дата звернення: 12.03.2015).
10. United Nations Environment Programme, *Study of the Relationship between the Convention on Biological Diversity and the United Nations Convention on the Law of the Sea with regard to the Conservation and Sustainable Use of*

-
- Genetic Resources on the Deep Seabed, UNEP/CBD/SBSTTA/8/INF/3/Rev.1, 22 February 2003, para 47.
11. United Nations, Division for Ocean Affairs and the Law of the Sea (Office of Legal Affairs), *The Law of the Sea: Marine Scientific Research – A Revised Guide to the Implementation of the Relevant Provisions of the United Nations Convention on the Law of the Sea*, New York: United Nations, 2010, para. 18.
 12. *Whaling in the Antarctic (Australia v. Japan: New Zealand intervening)*, ICJ Report, 31 March 2014.
 13. Wolf Plesmann and Volker Röben, ‘Marine Scientific Research: State Practice versus Law of the Sea?’ in Rüdiger Wolfrum (ed), *Law of the Sea at the Crossroads: The Continuing Search for a Universally Accepted Régime*, Berlin: Duncker & Humblot, 1991.
 14. Міжнародна конвенція щодо регулювання китобійного промислу від 02.12.1946. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/998_102 (дата звернення: 12.03.2015).
 15. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду ООН; Статут від 26.06.1945. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_010 (дата звернення: 12.03.2015).

***Науковий керівник: Непийвода В. П.,
кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри
міжнародного права і спеціальних правових наук***